

Forskning for fremtiden med Norges forskningsråd

Tale av hovedstyreleder Frøydis Langmark på Forskningsrådets årsmiddag 16. april 2002

Innledning

Et årsmøte gir en spesiell anledning til å rette blikket både fremover og tilbake i tid. Året vi har bak oss markerer en viktig milepæl i Forskningsrådets historie. Åtte år etter den store reformen i 1993 ble Forskningsrådet i fjor evaluert av et internasjonalt team. Evalueringen har utløst en viktig gjennomgang av forskningens organisering og styring, og vil få stor betydning for Forskningsrådet som organisasjon og for forsknings-Norge. Både jeg selv og adm.direktør Hambro vil komme nærmere inn på disse spørsmålene i våre foredrag her i dag. Men før jeg gjør det, vil jeg gjerne si litt om virksomheten i det året vi har bak oss.

Året 2001

Forskningsrådets budsjett for 2001 innebar at rådets andel av de offentlige bevilgninger ikke bragte oss nærmere målet om å nå gjennomsnittet for forskningssatsningen i OECD innen 2005. Etterslepet har snarere økt. Innenfor den budsjetttrammen vi disponerte i 2001, har Forskningsrådet fulgt opp Regjeringens prioriteringer, ved å legge særlig vekt på grunnleggende forskning og de tematiske satsningene marin forskning, medisin og helse, IKT og skjæringsfeltet energi/miljø.

Budsjett-tallene viser at både grunnleggende forskning generelt og marin forskning fikk en betydelig vekst. Satsingen innenfor medisin og helse og energi/miljø viste også en økning, mens bevilgningene ikke gjorde det mulig å gi IKT den vekst som var ønskelig, noe som er spesielt bekymringsfullt sett i lys av at dette er et felt i rivende utvikling med store muligheter for verdiskaping. Selv om bevilgningene til næringsrettet forskning samlet sett økte i 2001, er økningen etter Forskningsrådets oppfatning ikke tilstrekkelig for å kunne ivareta innovasjon og fremtidig verdiskaping på en tilfredsstillende måte. Dette har skapt mye frustrasjon. .
(Lysark med tall for temasatsingene)

Fondet for forskning og nyskaping har vært et viktig tilskudd til virksomheten i 2001 og bidradd til å sikre en stabil finansiering av langsiktig, sektorovergripende forskning. Avkastningen fra fondet har gjort det mulig å sette i verk en rekke nye tiltak. Første fase av søknadsprosessen for *Sentre for fremragende forskning* ble gjennomført. Den internasjonale evalueringen viser at det finnes mange gode forskningsmiljøer i Norge og som ligger på et internasjonalt sett meget høyt nivå.

Vi kan altså glede oss over at det finnes en rekke fremragende miljøer i vårt land, og at norsk forskning produserer resultater som vi i høy grad kan være stolte av. Jeg ønsker å belyse dette med noen få glimt fra forskningen, som ikke bare illustrerer spennende temaer og resultater, men som også viser spennvidden i den forskning rådet støtter. Langsiktigheten i forskningen innebærer at de resultatene jeg trekker frem her i dag, kan ha sitt utspring i forskning som ble startet flere år tilbake.

Kjemiske fingeravtrykk avslører miljøsyndere. Opprydding etter oljesøl er kostbart. Det kan også være vanskelig å spore opp synderne. Eksisterende metoder for å finne oljens opphav krever omfattende kjemiske analyser. Norges Geotekniske Institutt (NGI) leder et EUREKA-prosjekt som skal utvikle nye, intelligente oljemarkører. Prinsippet består i å tilsette oljen eller oljebaserte stoffer markører i form av syntetiske DNA-molekyler, det vil si syntetiske

arvestoff-molekyler. I disse DNA-molekylene kan det bygges inn et uendelig antall koder som gir opplysninger om navn, dato, tidspunkt og andre sentrale data. Markørene tjener altså som et fingeravtrykk. Kodesystemet er utviklet av professor Peter Alestrøm og er patentert under navnet C-Tag av firmaet ChemTAG international AS.

Kaupang-undersøkelsen som Forskningsrådet støtter, gir oss grunnleggende kulturhistorisk innsikt i vikingtiden og vikingtidens byer. Kaupang er byen fra 800-tallet som lå i Tjølling ved Larvik. Utgravingene har bekreftet at Kaupang virkelig var en by, og at den etter alt å dømme var Norges første. Det er påvist sikre spor etter helårsbebyggelse i form av solid bygde bolig-hus slik vi finner de i andre vikingtidsbyer i Skandinavia og på de britiske øyer. De videre undersøkelser vil gi oss ytterligere kunnskap om tilblivelsen og opphøret av denne bydannelsen i tiden fra 700-900-tallet.

Forslag til illustrasjon: Bilde fra utgravingene.

Giftalger tar knekken på kreftceller. Det er funnet en algegift som kan angripe blodkreftceller og motvirke celledød i normale celler. Giften finnes i blågrønnalger, som forgifter blåskjell og fører til fiskedød med mellomrom. Professor Stein Ove Døskeland og hans forskerteam ved Universitetet i Bergen har funnet at visse algegifter opptrer som bødler overfor kreftcellene. Gruppen har testet et stort antall algeekstrakter, og av disse har vel tretti vist lovende egenskaper. Målet er å finne et giftstoff som bare henretter kreftcellene, men lar fiskeceller leve videre.

Utfordringene

Selv om disse glimtene viser at norsk forskning kan bringe spennende resultater, er det et faktum at vi i Norge står overfor grunnleggende utfordringer når det gjelder forskningens finansiering, organisering og kvalitet.

Norge er et land som har tradisjon for å satse på utdanning, men lite på forskning. Vi har derfor større menneskelige muligheter som forskningsnasjon enn dem vi benytter oss av. Det er mange fremragende forskere i Norge og vi vet at gode forskere blomstrer når de får tilstrekkelige ressurser. Men evalueringer har imidlertid vist at norsk forskning henger etter mange andre land når det gjelder vitenskapelig produktivitet og kvalitet.

Vi står videre overfor store utfordringer når det gjelder å sikre fremtidig økonomisk verdiskaping i Norge. Vi anser at det bare er gjennom et mer kunnskapsintensivt næringsliv dette verdiskapingsgapet kan tettes. Norsk næringsliv forsker i dag lite. Dette har med strukturen i norsk næringsliv å gjøre, og at det er få forskningsintensive bedrifter. Og FoU-innsatsen i disse er lav sammenlignet med tilsvarende bedrifter i land vi ellers sammenlikner oss med.

Den offentlige sektor er vesentlig for samfunnsutviklingen og velferden, og fungerer i Norge i hovedsak godt. Sektoren står likevel overfor store utfordringer med å øke tjenestekvaliteten og produktiviteten. Særlig innen helsevesen og utdanning er det fare for at tilbudene ikke blir så gode som befolkningen vil kreve, fordi det satses for lite på forskning.

Universitetene er bærebjelken i fremtidens kunnskapsbaserte samfunn. Situasjonen ved norske universiteter er samlet sett ikke tilfredsstillende. Vi møter underfinansiering, utilstrekkelige styringssystemer, prioriteringsproblemer, for mange små og sårbare miljøer, for liten mobilitet og svak rekruttering. Det er dessuten betydelig rom for å utvikle og bedre samspillet mellom universiteter, forskningsinstitutter og næringsliv.

Sektorinteressene på departementsnivå står sterkt, men samordningsmekanismene er generelt svake. Dette har konsekvenser for forskningen. Hvert departement har ansvar for forskning innen sitt felt, men det er store forskjeller med hensyn til hvordan ansvaret blir tatt hånd om. Forskningsbevilgningene blir vurdert mot andre behov i sektoren, og som oftest ikke i et helhetlig nasjonalt perspektiv. I sum fører dette til for lave forskningsbevilgninger, for snever horisont, kortsiktighet og vanskeligheter med å gjennomføre forskning på tvers av sektorgrensene.

Strategi og tiltak

Det mangler altså ikke på utfordringer i norsk forskning. Norges forskningsråd er i ferd med å legge opp en offensiv strategi for å møte disse utfordringene. Strategien ”*Vilje til forskning*” dekker tidsrommet 2002-2006, og vil bli ferdigbehandlet av Hovedstyret senere i år. De tiltak som er nødvendige for å styrke Norge som forskningsnasjon, kan etter Hovedstyrets syn sammenfattes i følgende stikkord:

- Forskning av høy kvalitet
- Et godt forskningssystem
- Økt forskningsbasert verdiskaping og fornyelse
- En fremtidsrettet forskningspolitikk

Forskning av høy kvalitet

Det kreves et kvalitetsløft i norsk forskning. De beste forskningsgruppene må få gode og stabile arbeidsforhold, samtidig som forskeryrket gjøres mer attraktivt for de virkelig gode forskere, slik at vi ikke får brain drain til andre land. Men først og fremst må de miljøer som *skaper* forskere få tillit til at dette er bryet verdt og at samfunnet oppfatter dette arbeidet som ytterst betydningsfullt. Å arbeide for økte bevilgninger og for rammebetingelser som fremmer kvalitet er synlige signaler fra samfunnet til forskerne. Vi må stimulere nyskapende forskning som skjer i skjæringsfeltet mellom tradisjonelle fag og disipliner, og bygge ut nasjonalt viktig kompetanse som har betydning for verdiskaping i næringslivet og offentlig sektor. Mer konkurranse, økt konsentrasjon, økt internasjonalisering og krav til tverrdisiplinært samspill kan også være virkemidler.

Et godt forskningssystem

Viktige deler av det norske forskningssystemet trenger fornyelse og omstilling. En særlig viktig oppgave er å bidra til opprustning av universitetene og høyskolene, som bør få større frihet til selv å styre og prioritere sin faglige utvikling og rekruttering, og få armslag til selv å rydde opp i fragmenterte miljøer og grupper med underkritisk størrelse. Planlegging og ledelse må i særlig grad stimuleres.

Økt forskningsbasert verdiskaping og fornyelse

Norge trenger et mer kunnskapsintensivt næringsliv. Det er innført skatteregler som skal stimulere næringslivet til å øke FoU-innsatsen og til å samarbeide med forskningsinstitusjonene. Det er behov for å supplere skatteincentivene med direkte bevilgninger for å stimulere etableringen av nye FoU-baserte bedrifter og utløse særlig risikable prosjekter av nasjonal betydning. Verdiskapingen og fornyelsen er avhengig av dynamiske forskningsmiljøer, og spesielt universitetsmiljøer som finner frem til en god balanse mellom nysgjerrighetsdrevet forskning og forskning som understøtter et kunnskapsintensivt næringsliv. Men det aller viktigste er at både det offentlige og næringslivet setter inn risikovillig kapital og viser utholdenhet.

Fremtidsrettet forskningspolitikk

Norge trenger en helhetlig forskningspolitikk og en nasjonal innovasjonspolitik som bygger på innsikt, grundige analyser og fremtidsstudier som synliggjør viktige muligheter og veivalg. Behovet for en samordnet forskningspolitikk springer umiddelbart i øynene. Et viktig tiltak vil være å styrke Forskningsdepartementets samordningsfunksjon, i lys av sektordepartementenes forskningsinnsats. Et annet viktig tiltak er å utarbeide et samlet, flerårig forskningsbudsjett. Norge trenger også en nasjonal innovasjonspolitik som er forankret på høyeste politiske plan. Nærings- og handelsdepartementets myndighet og rolle på dette feltet bør klargjøres og styrkes. Norges forskningsråd mener at det bør opprettes et råd på høyt nivå som arbeider kontinuerlig med innovasjonsspørsmål. Både forsknings- og innovasjonspolitikken må ha internasjonalisering som et sentralt perspektiv.

Evalueringen av Forskningsrådet

Hittil har jeg ikke berørt oss selv, det vil si Forskningsrådet og vår rolle og funksjon. 2001 var naturligvis et meget spesielt år sett fra vårt ståsted, fordi Technopolis 20. desember 2001 overleverte sin evaluering av Forskningsrådet til Forskningsministeren. Vi ser ikke på evalueringen som negativ eller problematisk, selv om vi må erkjenne at den har hovedfokus på innovasjon, og at den sier lite om forskningens betydning for blant annet kultur og demokrati. Men evalueringen gir oss likevel et rikholdig materiale og er en viktig kilde til ideer for videre utvikling av Forskningsrådet. Samtidig er det viktig å innse at alt dette bare er en del av virkeligheten, og ikke det eneste forslag til diagnose og medisin. Forskningsrådet selv, forskningsmiljøene og innovasjonsmiljøene har også et vell av tanker og forslag som vil bli hørt i de kommende prosesser.

Først av alt er det grunn til å påpeke at evalueringen viser at Forskningsrådet gjør mye bra arbeid. Erik Arnold har i sine presentasjoner av evalueringen laget et poeng av at han har gjort som tannlegen: han har fokusert på de dårlige tennene mens de friske har fått være i fred. Tross det, oppfattes Forskningsrådet å fungere bedre enn det som var situasjonen før forskningsrådsreformen var en realitet, et synspunkt også NHO har gitt uttrykk for i sin uttalelse om evalueringen. Den situasjonen man hadde tidligere med ansvars- og kompetansestridigheter mellom forskningsråd på noen felter, og ansvarsfraskrivning på andre, er borte. Det er blitt enklere å finansiere forskning for de departementene som tidligere ikke hadde noe eget forskningsråd. Grunnlaget for forskningspolitisk rådgivning er forbedret og koordinering av forskningen er blitt bedre. Omfanget av tverrfaglig og tverrsektoriell forskning har steget. Den administrative effektiviteten i Forskningsrådet har økt år for år, og er nå på høyde med eller endog bedre enn for de beste forskningsråd i Europa.

Det er altså mye som er bra, men i forhold til de ambisjonene som ble trukket opp ved etableringen av Forskningsrådet, peker evalueringen med rette på at det på mange områder ennå er langt igjen. Den forskningspolitiske rådgivningen kan bli klarere og mer fyndig. Og premisene må klargjøres når én og samme instans, nemlig Forskningsrådet, både skal gi råd og i høy grad styre retningen på forskningen. Kontakten og dialogen med omverdenen kan bli mye bedre, ikke minst er det behov for å utvikle en bedre arena for diskusjon om blant annet større og tverrgående forskningsinitiativ, og om hvordan man kan kople grunnforskning og anvendt forskning sammen på en bedre måte.

Den offentlige debatten etter at evalueringen ble fremlagt, har i liten grad dreiet seg om disse og andre konkrete spørsmål. Hovedfokus har vært på Forskningsrådets organisering, og talsmenn både fra næringsliv og grunnforskning har krevet at Forskningsrådet bør deles i to eller flere råd. Det som er viktig her er å lytte og forstå hva som ligger bak de frustrerte og kritiske innspill. Der tror jeg tillit, eller rettere mistillit, er et nøkkelord. Dersom det ikke gis større

ressurser til forskning gjennom Norges forskningsråd, større grunnbevilgning direkte til universitet og høyskoler og forutsigbar stimulering av innovasjon med signaler om risikovillighet fra høyeste hold, vil såvel fem, tre, to eller ett forskningsråd bli sydebukk og elendig-hetserklært. Når det er sagt, vil Forskningsrådet med all sin forskningsfaglige kompetanse og organisatoriske dyktighet gå mange runder for å opprette tillit og sikre stimulerende dialog mellom to parter, der den ene tror seg å forvalte kreativitet alene og den andre fornuft - satt noe på spissen.

Her ligger det en iboende konflikt fordi styring av forskning kan sammenliknes med det å administrere mangfoldet av kunstnere i et operahus eller et stort teater. Den kreative kunstner må være monomant opptatt av sitt uttrykk for å få det til, og vil egentlig bare underlegge seg den som har enda større autoritet, kunstnerisk, mens administrativ autoritet aksepteres dårlig. Om enn denne konflikten er både iboende og varig, kan den både dempes og utnyttes. Med den forsknings- og innovasjonsforståelse som Forskningsrådets administrative stab totalt sett har, nærer jeg ingen uro for at Forskningsrådet ikke skal greie å bruke sin autoritet på en så smidig måte at mottakermiljøene føler seg sett og forstått.

Andre refleksjoner og handlinger evalueringen av Forskningsrådet foreløpig har utløst, er temaet til Christian Hambro. Jeg overlater derfor stafettpinnen til ham, med en sterk overbevisning om at Norges forskningsråd fremover vil fremstå som en mye mer slagkraftig, samlet og samlende organisasjon, til beste for norsk forskning.

Takk for oppmerksomheten!